

“İNSANLAR, GEZEĞEN VE REFAH İÇİN BİR EYLEM PLANI”: SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS VE 2030 SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİNE ELEŞTİREL YAKLAŞIM

An Action Plan for People, Planet and Prosperity: The Critical Approach to the Sustainable Development Goals and Safeguarding of Intangible Cultural Heritage

Doç. Dr. Evrim ÖLÇER ÖZÜNEL*

ÖZ

2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, UNESCO kültür sözleşmeleri özelinde hem verimli bir teorik tartışma alanı hem de önemli bir yol haritasıdır. Kalkınma stratejilerinde paradigmatik bir kaymayı öngören bu metin bir anda pek çok farklı kurumun gündemine gelmiştir. Kültür kavramının kalkınma metinleri içinde zayıf da olsa ilk kez geçmesi bu gündemi kültürel çalışmaların da ilgi alanına sokmuştur. Bu nedenle bütünsel bir anlayışla, tüm aktörlerin birbiriyle ilişkili bir biçimde değerlendirilmesi ve büyük resimdeki boşlukların tespit edilmesi önemlidir. Makalede sürdürülebilir kalkınma meselesinin tarihsel gelişiminden söz edilmiş ardından UNESCO'nun sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin koruma merkezli kuramların gelişmesine önemli bir teorik zemin hazırlayan Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ile ilişkisi eleştirel bir gözle değerlendirilmiştir. Öncelikle sürdürülebilir kalkınma olgusunun tarihi gelişimi içerisinde kültürel miras kavramıyla ilişkisi sorgulanmış, ardından Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) ve somut olmayan kültürel miras ilişkisi ele alınmıştır. 2030 hedefleri arasında yer alan ve UNESCO'nun da kültür için öncelikli alanlar olarak belirlediği, 4; herkes için nitelikli eğitim ve 11; sürdürülebilir şehir ve yaşam alanları gibi hedeflerin somut olmayan kültürel mirasla ilişkisi etik prensipler dikkate alınarak örneklerle incelenmiştir. Makalede öncelikli olarak Sözleşme'nin SKH ile uyumlanma süreci değerlendirilmiştir. SKH de, Sözleşmenin etik prensipleri ve katılım konusuna verdiği önemle birlikte değerlendirilmiştir. Somut olmayan kültürel miras ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisinin hem merkezinde insan ve katılım olgusunun bulunması hem mirasın gelecek kuşaklara aktarımı hem de kültürel mirasın kalkınma için etik bir temel oluşturması bağlamında önemli olduğu görülmüştür. İlk bakışta 17 adet sürdürülebilir kalkınma hedefi arasında kültür ile doğrudan bağlantılı bir başlık bulunmaması yadırgansa da kapsamlı bir anlayışla ele alındığında hedeflerin tam kalbinde kültürün yer aldığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler

Somit Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, etik prensipler, katılım

ABSTRACT

2030 Agenda for Sustainable Development generates a theoretical discussion floor and a roadmap regarding UNESCO conventions in culture-related disciplines. This text, which foresees a paradigm shift in development strategies, has come to the agenda of many different institutions. Although the concept of culture is weak within the development texts, it has been the subject of cultural studies for the first time. Therefore, it is significant to value all actors interrelated and identify the gaps in the big picture. First of all this article discusses the historical background of the sustainable development issue and then evaluates the relationship with UNESCO's Convention on the Conservation of Intangible Cultural Heritage critically, which has established a substantial theoretical basis for the safeguarding-centered theories of heritage studies. The concern of this article is the historical development of sustainable development regarding the concept of cultural heritage, followed by United Nations 2030 Sustainable Development Goals (SKH) and intangible cultural heritage relations. Accordingly, the connection between sustainable development and the concept of cultural heritage questioned, and subsequently,

* Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Bölümü, Ankara/Türkiye, evrimolcer@gmail.com

the relationship between the 2030 Agenda for Sustainable Development Goals of the United Nations and intangible cultural heritage discussed. The link between the goals such as goal 4 (quality education for all) and goal 11 (sustainable cities and communities) and the fields of top priority and intangible cultural heritage has been examined with examples considering ethical principles. Firstly, the orientation process of the Convention with the sustainable development goals has been interpreted. On the other hand, the sustainable development goals have been evaluated together with the Convention's focus on ethical principles and participation. The relation between intangible cultural heritage and sustainable development is of importance in the context of inclusion of community participation, transmission to next generations and cultural heritage's forming an ethical basis for development as well. At first glance, it can be seen that among 17 sustainable development goals, there is no title directly linked to culture, but it is evident that culture is at the heart of the goals.

Key words

Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage, 2030 Sustainable Development Goals, ethical principles, participation

Hepimizin içimizdeki yaratıcılıkla yaratıldığımızı ve ihtiyacımız oldukça yeni senaryolar yaratabileceğimizi hatırlamaya ihtiyacımız var.

Maya Angelou

Son yıllarda kalkınma, sürdürülebilirlik ve koruma ilişkisi katmanlı ve karmaşık bir konu olarak farklı disiplinlerin gündeminindedir. Ancak kurumlar arasındaki işbirliği eksikliği, hükümetler arasındaki anlaşmazlıklar, disiplinlerin birbiriyle uzlaşmayan yaklaşımları, dünyadaki hâlihazırda geçerli olan sistemin kalkınma stratejilerinin önünde engel teşkil etmesi, sosyal bilimcilerin koruma merkezli kuramlara karşı duruşu gibi nedenlerden sürdürülebilir kalkınmanın temeli olan "kimseyi dışarıda bırakmadan gezegenin topyekûn refah ve huzuru için kalkınma"¹ hedefinin gerçekleşmesi zorlaşmaktadır. Şüphesiz metin eleştiriye açıktır; buna karşın dünyanın daha yaşanabilir bir yer olması için olumlu öneriler geliştirebilecek bir potansiyel ya da en azından buna dair bir umut taşır. Dolayısıyla meselenin, bütünsel bir anlayışla, değerlendirilmesi ve büyük resimdeki boşlukların tespiti

önemlidir, ancak her açıdan incelenmesi ise bir o kadar zorludur. Bu nedenle makalede UNESCO'nun sürdürülebilir kalkınma stratejisi ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi² ile ilişkisi değerlendirilecektir. Bunu yaparken öncelikle sürdürülebilir kalkınma olgusunun tarihî gelişimi içerisinde kültürel miras kavramıyla ilişkisi sorgulanacak, ardından Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri³ (SKH) ve somut olmayan kültürel miras ilişkisi tartışılacaktır. Bu ilişki makalede iki farklı açıdan değerlendirilecektir. İlki, Sözleşme'nin SKH ile uyumlanma süreci ve bu sürece etik prensipler ve potansiyel riskler bağlamında eleştirel bakıştır. Diğeri ise UNESCO'nun SKH ile ilgili politikalarında somut olmayan kültürel mirasın nerede durduğudur. Bu bağlamda UNESCO'nun SKH stratejilerinin bütünselliği ve kapsayıcılığı da gündeme getirilecektir.

Değişen dünya dengeleriyle birlikte dünyanın daha yaşanabilir bir yer olması için uluslararası çalışmalar başlamıştır. Bir yandan dünya kaynaklarını tüketen ve küreselleşmenin de etkisiyle kültürel tektipleşmeyi zo-

runlu kılan bir sistem sürekli yeniden üretilirken diğer yandan Birleşmiş Milletler (BM) ve diğer kurumlar sürdürülebilir kalkınma planları oluşturmuşlar, bu konuda ülkeleri harekete geçirmişlerdir. Elbette kalkınma fikri de yıllar içinde değişen dengeler nedeniyle dönüşmüştür. Ancak bu dönüşümün kesin ve net ifadelerle kararlı bir biçimde kültürel unsurları kapsadığı söylenemez. 1970'lerden günümüze kadarki süreçte kültür, sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin merkezinden itilmiş ve kültürel konuları önemseyen bir grup azınlık tarafından yürütülen çalışmalarla ilerlemiştir. Kalkınma konusunda 1970'li yılların öncesinde dünya kaynakları tükenmeyecekmiş gibi davranılması ve tüm kaynakların ekonomik büyüme için sınırsızca kullanılması fikri 70'li yıllarda tehlike çanlarının duyulmasına neden olmuştur. O yıllarda çevreyi korumanın önemine dikkat çekilmiş, sanayi ve insan atıklarıyla tahrip olan doğanın iyileştirilmesi konusu gündeme taşınmaya başlamıştır. 80'li yılların sonunda "Our Common Future" adıyla Brundtlan Raporu⁴ oluşturulmuştur. Bu rapor özellikle gelecek kuşaklar fikrini ortaya atması bakımından önemlidir. Raporla sürdürülebilir kalkınma, "gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermesizin, günümüzün ihtiyaçlarını karşılayan bir kalkınma" modeli olarak tanımlanır (<http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>). Bu bakış açısı konuyu ihtiyaç ve sınırlılıklar ekseninde ele alır ve iki önemli kavram barındırır. Birincisi 'ihtiyaç' ikincisi ise 'kısıtlar'dır. İhtiyaç derken dünyanın yoksul kısmına tartışmasız bir

öncelik tanınması, kısıtlar derken ise teknoloji ve sosyal organizasyonların faaliyetlerinde kullandıkları kaynakların hem bugün hem de gelecek için kullanımının garanti altına alınması kast edilmektedir. Rapor gelecek kuşaklar fikrini ortaya atmakla beraber gelecek kuşaklar fikrini yalnızca bugünle ilişkilendirir. Ayrıca gelecek kuşakların atalarından aldığı kültürel miras ve geleneksel bilgi gibi unsurları dikkate almamıştır. Şimdiki zaman ve gelecek arasında kurgulanmış zaman algısı geçmişin bilgeliğinin ve kültürel zenginliklerinin gelecek için iyi bir kalkınma modeli olarak kullanılabileceği fikrinin göz ardı edilmesine neden olmuş hatta çoğunlukla geçmiş ataların yaptığı hatalar üzerinden kurgulanmıştır.

1990'lara gelindiğinde sürdürülebilir kalkınma ile ilgili iki önemli toplantı göze çarpar bunlar Rio Konferansı⁵ ve İsveç Stockholm Konferansı⁶larıdır. 2000'li yıllarda ise Birleşmiş Milletler (BM), Binyıl Kalkınma Hedefleri⁷'ni (BKH) ortaya koymuş ve bu sekiz hedefin 2015 yılına kadar dünya ölçeğinde gerçekleştirilmesi gerektiğini arzu etmiştir. Ne yazık ki BKH içinde de kültür kavramı merkeze alınmaz. Daha çok post-kolonyal bir günah çıkartma hâlini alır. Zaten belki de bu nedenle sekiz küresel hedeften oluşan BKH'deki başarı ve başarısızlıklar değerlendirilmiş ve sürecin 2015 sonrası bir gündeme daha kapsayıcı bir biçimde taşınması hedeflenmiştir. Bugün, BKH'nin istenen düzeyde başarı sağlamadığı görülerek Birleşmiş Milletler Genel Merkezinde 25-27 Eylül 2015 tarihlerinde gerçekleştirilen Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinde

2030 SKH, 193 ülkenin imzasıyla kabul edilmiştir. Kalkınma stratejilerinde ciddi bir paradigmatik kaymayı öngören bu yaklaşımla ilgili farkındalık oluşturmak ve kapasiteyi arttırmak amaçlı pek çok etkinlik gerçekleştirilmiştir. Yukarıda ifade edildiği gibi BKH 2000-2015 yılları arasında uygulanmış ve kısmi bir başarı elde edilmiştir. Birleşmiş Milletlerin BKH ile 2030 SKH arasındaki en temel fark, sürdürülebilir kalkınma konusundaki hiyerarşiyi tersyüz ederek tüm gezegenin kalkınmaya olan ihtiyacını öne çıkarmasıdır. Daha önce kalkınma olgusu yalnızca gelişmekte olan ülkeler özelinde ele alınırken 2030 hedefleri ile birlikte sürdürülebilir kalkınma gezegenimizi topyekûn ilgilendiren bir olgu olarak görür. Bu ilk bakışta doğal olarak, dünyadaki kalkınmış ve kalkınmakta olan ülke ilişkilerini hamilik ve bağımlılık ilişkisinden kurtarmayı vadeden önemli bir algı dönüşümü gibi durmaktadır. Belki de bu nedenle gezegenimizin geleceğine ait ütopyaların giderek distopya biçimine dönüştüğü günümüz dünyasında 2030 hedefleri adeta bir can simidi gibi görülmektedir. Bu can simidinin bir ucunda evrensel değerler diğer ucunda ise yerellik bulunmaktadır. Bu da hükümetleri bir yandan yerli ve millî olanı korumaya aynı zamanda da evrensel değerleri yakalamaya zorlamaktadır ki bu oldukça zorlu bir süreçtir. Bu nedenle Sözleşme kapsamında belirlenen etik prensiplere dikkat edilmeksizin ve özellikle topluluğun miras yönetimine etkin katılımı sağlanmaksızın başarılı bir süreç yönetilemeyeceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle bu can simidinin kültürel bir türbülans sa-

hasında olduğumuz şu günlerde yerel kültürlerin kendilerini ifade ettikleri ve kimliklerinin önemli bir parçası olan gündelik yaşam boyutu da yakından incelenmeyi hak eder. Tüm bu tartışmalar arasında kültür, kültürel miras, somut olmayan kültürel miras gibi kavramların nerede durduğunu tespit ettikten sonra durması gereken yer hakkında fikir üretmek mümkündür.

SKH'nin onaylandığı karar metni incelendiğinde son derece tutkulu ve iddialı bir eylem planı olarak kurgulandığı görülür⁸. Bu nedenle de metnin teorik altyapısı barış ve yoksulluğun ortadan kaldırılması için küresel bir farkındalık yaratılması, her birimin kapasitenin arttırılması ve her bir hedefin bireyden evrensele uygulama alanlarının kapsayıcı olması gerektiği konusunda ısrarcıdır. Girişte yer verilen "Bizler, insanlığı yoksulluğun zulmünden kurtarmaya, gezegenimizi şifalandırmaya ve iyileştirmeye karar verdik. Dünyayı sürdürülebilir ve dayanıklı bir yola sokmak için acilen ihtiyaç duyulan cesur ve dönüştürücü adımları atmaya kararlıyız. Bu toplu yolculuğa başlarken, kimsenin geride kalmayacağına söz veriyoruz"⁹ ifadeleri bir manifestoyu andırır. Ayrıca metinde işbirliği içinde hareket eden tüm ülke ve paydaşların bu planı uygulayacakları da belirtilmesine karşın hükümetler üzerinde bir yaptırım ve kontrol mekanizması yoktur. Metinde sürdürülebilir kalkınma olgusu evrensel barışı sağlama için insan, gezegen, refah, barış ve işbirliği eylem planı olarak görülür ve sorun sosyal, çevresel ve ekonomik boyutlarıyla ele alınır. Eylem planını gerçekleştirmek

üzere 17 hedef ve 169 alt hedef belirlenmiştir. Hedefler arasında var olan sürekli ve döngüsel ilişki konunun çok boyutlu olmasını sağlayan temel özelliğidir. Hedefler, yoksulluğa son, açlığa son, sağlıklı bireyler, nitelikli eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliği, temiz su ve sıhhi koşullar, erişilebilir temiz enerji, insana yakışır iş ve ekonomik büyüme, sanayi yenilikçilik ve altyapı, eşitsizliklerin azaltılması, sürdürülebilir şehir ve yaşam alanları, sorumlu tüketim ve üretim, iklim eylemi, sudaki yaşam, karasal yaşam, barış ve adalet ve hedefler için ortaklıkları kapsamaktadır. Hedeflerin birbirlerine bu denli bağlı ve çok boyutlu oluşu konuyla ilgili sektörlerin birlikte çalışmasını da zorunlu hâle getirmekte ve sürdürülebilir kalkınma meselesinin evrensel bir paradigma kayması olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır. Amacı gelecek kuşaklara yaşanabilir bir dünya bırakmak olan SKH, Sözleşme’de sıkça vurgulanan kültürün kuşaktan kuşağa aktarılma gerekliliğiyle örtüşür. Özünde döngüsel bir kalkınma modeli olarak görülebilecek hedefler toplumların yerel bilgi ve duyarlılıklarını gözetmeksizin sosyal çevresel ve ekonomik dinamikleri görmeksizin başarılı olamayacaktır.

SKH metninde eksik olarak görülebilecek bir unsur da bu hedeflere nasıl ulaşılacağı ya da ulaşıp ulaşılamadığının nasıl ölçüleceği gibi temel sorulara verilecek yanıtların metinde yer almamasıdır. Özünde bu boşluk zannedildiğinden daha vahim sonuçlar da doğurabilir. Örneğin SKH hakkında farkındalık yaratmak istenirken yalnızca renkli logoların, süslü açılışların, bürokratik toplan-

tıların ya da pop yıldızlarının reklam kampanyalarının, dünya kaynaklarını sınırsızca ve sorumsuzca kullanan çok uluslu şirketlerin sosyal sorumluluk adı altındaki gösterişli projelerinin bir nesnesi konumuna gelebilir. Bu durum kültür bilimcileri, Sözleşme’nin önerdiği koruma yaklaşımları bağlamında değerlendirildiğinde ölçülebilirliği son derece karmaşık bir süreç olan kültürel unsurların yalnızca rakam ve yüzdelerle anlatılmaya çalışılması, bu uğurda bağlamından kopartılması, aşırı ticarileştirilmesi, tektipleştirilerek tüketim nesnesine dönüştürülmesi, bir nostalji nesnesi gibi sergilenerek müzeifikasyona uğraması, dondurulması gibi risk alanlarıyla karşı karşıya getirebilir. Bu bağlamda irdelendiğinde metin, siyasal, sosyal ve ekonomik temelli pek çok ideoloji ve kuramı da yeniden yapılanmaya zorlayıcı ifadeler içerir. SKH ve somut olmayan kültürel miras arasındaki paradoksal durumlardan biri de yukarıda belirtildiği gibi sürdürülebilir kalkınma hedefleri arasında kültürün olmamasına karşın kültür penceresinden bakıldığında her hedefin kültürden bağımsız düşünülmemeyeceğidir. Hatta SKH kültürel çalışmalarda koruma merkezli kuramlara temel oluşturabilecek metinler arasında Sözleşmeyle birlikte hak ettiği yeri almalıdır. Elbette önemli bir paradigma değişikliği olarak algılanması gereken bu vizyoner yol haritası çok kültürlü, çok paydaşlı ve katılımcı bir anlayışla ele alınmalıdır ki 2030 hedeflerine ulaşmak mümkün olsun. SKH’nin en belirleyici özelliklerinden biri her bir hedefin birbirine bağlı olmasıdır. Hedefler arasındaki bu bütünlük, merkezinde insanın bulundu-

ğu döngüsel ve sarmal bir ilerleme modelidir. Sözleşme ve SHK arasındaki sıkı ilişki daha Sözleşme metni oluşturulurken farkında olunan bir meseledir. Sözleşme'nin 2.1. maddesinde açık biçimde, "İş bu Sözleşme bağlamında, sadece, uluslararası insan hakları belgeleri esaslarına uyan ve toplulukların, grupların ve bireylerin karşılıklı saygı gereklerine ve *sürdürülebilir kalkınma* ilkelerine uygun olan somut olmayan kültürel miras göz önünde tutulacaktır" (Madde 2.1) diyerek sürdürülebilir kalkınmaya verilen değeri vurgular. Ayrıca sözleşmenin girişinde somut olmayan kültürel mirasın sürdürülebilir kalkınmanın güvencesi ve kültürel çeşitliliğin potası olduğu ifade edilir. Sözleşme için kuşaktan kuşağa aktarım temel bir koruma yaklaşımıdır ve sözleşme bunun SKH doğrultusunda desteklenmesini önerir. Ayrıca Sözleşme kapsamında 10. Hükümetlerarası Komite Toplantısında belirlenen 12 Etik Prensipten¹⁰ de sözleşmenin uygulama süreçlerine topluluğun, grupların ve bireylerin katılımının etik bir biçimde sağlanması gerektiğinin altını çizer. 12. madde incelendiğinde katılım ve rıza konusunun öne çıktığı görülür. SKH de tıpkı somut olmayan kültürel mirasın olduğu gibi ilgili topluluğun, bireylerin ve grupların rızası ve katılımı olmadan gerçekleştirilemez. Dolayısıyla etkin bir miras koruma stratejisi ancak Sözleşme, etik prensipler ve SKH arasında güçlü bir bağ kurularak gerçekleştirilmesi ile mümkündür. Sözleşme ile hedefler arasında ilişki kurularak uygulanan koruma planlarında etik kodların gözetilmesi elzemdir. Aksi takdirde uygulanan koruma planlarının somut

olmayan kültürel mirasın karanlık yanları ya da risk alanları ile karşı karşıya kalması olasıdır.

Sürdürülebilir kalkınma meselesinin UNESCO için önemi 1960'lı yıllardan itibaren başlar¹¹. Ancak SKH bir paradigma kayması olarak, UNESCO kültür sözleşmeleri özelinde hem verimli bir teorik tartışma alanı hem de önemli bir yol haritasına dönüştürülmek istenmiştir. Dolayısıyla UNESCO, SKH ile tüm alanlarını seferber ederek farklı açılardan ilgilendirilmiştir. Bu bağlamda hâlihazırda 175 taraf devlet tarafından imzalanan Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ekseninde de sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile ilişkili çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Her ne kadar uygulama alanları yetersiz olsa da Sözleşme'nin kültür ve SKH ilişkisini görünür kılmada etkin olacağı öngörülmüştür. Bunun nedeni UNESCO'nun 38. Genel Konferansında tüm birimlerini sürdürülebilir kalkınma konusunda bir eylem planı oluşturmaya teşvik etmiş (38 C/Karar 48)¹² olmasıdır. Sözleşme'nin 2013 yılındaki 8. Hükümetlerarası Komite Toplantısında¹³ konu ele alınmış ve 2014 yılında İstanbul'da konuyu derinlemesine tartışan bir gündemle toplanan kategori altı düzeyindeki uzmanlar toplantısı düzenlenmiştir. Ardından konu 2015 ve 2016 yıllarında 9.¹⁴ ve 10.¹⁵ Hükümetlerarası Komite toplantısının gündemine getirilmiş ve nihayet 2016 yılı Genel Kurulunda¹⁶ sözleşmenin uygulama yönergesine¹⁷ Sözleşme ve SKH arasındaki ilişkiyi sağlamlaştırmak için somut olmayan kültürel miras ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisini ele alındığı VI. Bölüm

ilave edilmiştir¹⁸. Oluşturulan taslak metin 9¹⁹. ve 10²⁰. Hükümetlerarası komite toplantılarında tartışılarak 2016 yılında 6. Genel Kurul²¹'de komite üyesi ülkeler tarafından onaylanarak uygulama yönergesine yeni bir bölüm olarak eklenmiştir. Uygulama yönergesine eklenen VI. *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Ulusal Düzeyde Korunması ve Sürdürülebilir Kalkınma* başlıklı bölüm, somut olmayan kültürel miras ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisini, kapsayıcı sosyal farkındalık, gıda güvenliği, sağlık, kaliteli eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliği, temiz ve sürdürülebilir su kaynaklarına erişim, kapsayıcı sosyal kalkınma, sürdürülebilir yaşam için gelir üretimi, insana yaraşır iş ve üretken istihdam, turizm ve somut olmayan kültürel mirasa olumlu ve olumsuz etkisi, çevresel sürdürülebilirlik, doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar, somut olmayan kültürel mirasın korunmasında çevresel etkiler, İklim değişiklikleri ve felaketler karşısında geleneksel yöntemler, somut olmayan kültürel miras ve barış, sosyal uyum ve refah, anlaşmazlıkları engellemek ve çözmek, barış ve güvenliği düzenlemek, kalıcı barışı sağlamak başlıkları altında ele alınmıştır. Eleştiriye açık yönleri bulunmakla birlikte bu başlıklar somut olmayan kültürel mirasın sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle ilişkisini derinlemesine ortaya koyar.

Uygulama yönergesine eklenen bu bölümün 171. Maddesi sürdürülebilir kalkınma ve somut olmayan kültürel miras ilişkisinin sağlıklı bir biçimde kurulabilmesi ve karanlık taraflarının azaltılabilmesi için yapılması gerekenlere odaklanır. Uygulama

yönergesi taraf devletleri kalkınma planlarında somut olmayan kültürel mirastan faydalanırken, toplulukların, grupların ve uygun olan yerlerde, bu mirasları yaratan, koruyan ve ileten ve bu tür planların, politikaların ve programların hazırlanmasına ve uygulanmasına aktif olarak dahil olan bireylerin mümkün olan en geniş katılımını sağlamaya; söz konusu toplulukların, grupların ve bireylerin, bu tür plan, politika ve programların ahlaki ve maddi bakımdan birincil faydalanıcıları olduğundan emin olmaya; bu tür planların, politikaların ve programların etik hususlara saygıya ve somut olmayan kültürel mirasın yaşayabilirliğini olumsuz etkilememeye veya mirası bağlamından kopartmayı önlemeye; kültürel alanın içinde ve dışında planlar, politikalar ve programlara somut olmayan kültürel mirasın korunması için uygun entegrasyon için sürdürülebilir kalkınma uzmanları ve kültür brokerları ile işbirliğini kolaylaştırmaya davet etmektedir (OD,171a.b.c.d)²².

Teorik düzlemde somut miras, doğal miras ya da somut olmayan kültürel miras pek çok yönüyle SKH ile uyum içindedir ve potansiyeldir. Ancak SKH'nin kültürel mirasla ilgili uygulama aşamalarında yukarıda da ifade edilen risk alanları göz ardı edildiğinde SKH'nin asıl amacı olan mirası koruma, kalkınma ve aktarmadan uzaklaşacağı ve mirası tüketme, pazarlama, dondurma biçimine dönüşeceği açıktır. Söz konusu paradoksal ilişkinin uygulama örnekleri dikkate alınarak çözümlenmesi özünde bir eylem planı olan SKH'nin kültürel miras konusundaki geleceğine dair de

bir fikir oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Ancak dünyada görece daha popüler bir uygulama alanına dönüşen SKH henüz Türkiye’de yeterince ilgi çekememiştir. Türkiye’de özellikle Kalkınma Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu, UNDP, Sürdürülebilir Kalkınma Çözüm Ağı (SDSN) gibi kurumlar 2030 hedeflerine yönelik çalışmaktadırlar. Ne yazık ki bu kurumların da projelerinde özellikle somut olmayan kültürel mirasla ilgili hususlar bulunsa bile somut olmayan kültürel miras ya da geleneksel kültür bakışı gözlenmemektedir. Bunun temel nedeni, somut olmayan kültürel mirasın her konunun bir alt başlığı gibi görülmesi ancak hiçbir zaman kapsayıcı bir ana başlık olduğunun fark edilememesidir. Bu iletişimsizlik tüm sektörler ve hedefler arası iletişimi önceleyen 2030 SKH açısından da olmaması gereken bir durumdur. Ancak farkındalığın gelişmesinde ve kapasitenin artırılmasında kültür bilimcilere düşen sorumluluğun yeri büyüktür. Kültür bilimiyle, kültürel çalışmalarla, halkbilimi ve antropoloji ile uğraşan pek çok alanın konuya yönelerek yapıcı bir ortaklık geliştirmeleri ve kuramsal bakışlarını koruma merkezli kuramlara yöneltmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda hem Sözleşme’nin hem de SKH’nin özellikle halk bilimi, kültürel çalışmalar ya da antropoloji gibi disiplinlerin koruma merkezli kuramlarına teorik bir zemin oluşturabileceği söylenebilir.

Görmezden gelinmeye çalışılsa da, somut olmayan kültürel miras ve SKH arasındaki ilişkinin önemini ortaya çıkartacak koruma odaklı üç nokta, üzerinde dikkatle durulmayı hak eder.

Bunlardan ilki Sözleşme’nin merkezinde insan ve katılım²³ olgusunun bulunmasıdır ki bu durum SKH’nin²⁴ temelidir. İkincisi Sözleşme’de altı ısrarla çizilen mirasın gelecek kuşaklara aktarımı²⁵ meselesinin SKH için de vazgeçilmez oluşudur. Üçüncü nokta ise kültürel mirasın kalkınma stratejilerinin tam kalbinde²⁶ yer aldığı düşünülmesi ve bunun her fırsatta dile getirilmesidir. Ancak, SKH ve kültürel miras arasındaki olası güçlü bağ 2030 SKH metninde²⁷ çok da fazla öne çıkmamaktadır.

Şüphesiz bu ilişki dikkatli ele alınmadığında karmaşık ve tahrip edici bir sürece dönüşme potansiyeli taşımaktadır. SKH metninin²⁸ girişinin 36. Maddesinde “kültürlerarası anlayış, hoşgörü, karşılıklı saygı ve küresel vatandaşlığa ve paylaşılan bir sorumluluk etiğine destek sözü veriyoruz. Dünyanın doğal ve kültürel çeşitliliğini kabul ediyoruz ve tüm kültürler ve uygarlıklar sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunabilir ve bunlar sürdürülebilir kalkınmanın önemli unsurlarıdır” ifadeleri yer alır. Bu ifadeler SKH’nin dünya üzerindeki tüm kültürlerle ve bunların ifade çeşitliliğine saygı duyarak bir kalkınma planı öngördüğünü düşündürmektedir. Ancak yine de 17 ana hedefin içinde kültürel miras ya da somut olmayan kültürel miras gibi ifadeler olmadığı gibi 169 alt hedef incelendiğinde de kültür kelimesinin yalnızca dört yerde kullanıldığı görülür. Metinde kültür kelimesi ilk defa 4. Hedef olan “Herkesi kapsayan ve herkese eşit derecede kaliteli eğitim sağlamak ve herkese yaşam boyu eğitim imkânı tanımak” hedefinin 4.7. maddesinde²⁹ geçmek-

tedir. Somut olmayan kültürel miras ve eğitim ilişkisi uzmanlarca üzerinde en çok durulan konular arasındadır. Ulusal ve uluslararası alanda bu konuda pek çok çalışma yürütülmektedir. Bunlardan biri de *Learning With Intangible Heritage for a Sustainable Future: Guidelines for Educators in the Asia-pasific Region*³⁰ adlı metindir. Somut olmayan kültürel miras ve eğitim ilişkisine dair kapsamlı bir eğitim modeli öneren proje temelli bu metin somut olmayan kültürel mirasın ders programında ayrı bir ders olarak değil de tüm dersler içinde somut olmayan kültürel mirasın yer almasını önermektedir. Bu yönüyle metin somut olmayan kültürel miras ve eğitim ilişkisi göz önüne alındığında önemli bir açılım olarak görülebilir.

SKH'nin 4.7. maddesinde ayrıca "2030'a kadar sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir yaşam tarzları için eğitim, insan hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği, barışçıl olma ve şiddete başvurmama kültürünün geliştirilmesi, dünya vatandaşlığı ve kültürel çeşitliliğin ve kültürün sürdürülebilir kalkınmaya katkısının değerinin bilinmesi ile tüm öğrenciler tarafından sürdürülebilir kalkınmanın ilerletilmesi için gereken bilgi ve becerinin kazanımının sağlanması"ndan da söz edilir. Bu madde Sözleşme'nin SKH ile öncelikli olarak belirleyebileceği bir hedef olarak hükümetlerarası komitelerin de gündemine taşınmıştır. Ancak bu hedefte vurgulanan barış kültürü somut olmayan kültürel miras bağlamında değerlendirilebilir. Bu madde somut olmayan kültürel mirasın kültürel çeşitliliğe ve sürdürülebilir kalkınmaya verdiği önemle birlik-

te okunabilir. Ancak somut olmayan kültürel mirasın barış için kullanımı ya da barış kültürünün teşvikinde kullanımında da çeşitli risk alanları olduğu akılda tutulmalıdır. Somut olmayan kültürel mirasın normatif hukuk çerçevesindeki üretimleri kimi zaman modern hukuk sistemleriyle çelişkili olabilir. Örneğin Sözleşme'nin 2016 yılında Etiyopya'da gerçekleşen 11. Hükümetlerarası Komite Toplantısında³¹ Etiyopya'nın Oromo bölgesine ait yerel sosyo-politik bir sistem olan *Gada* isimli bir miras İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesine kaydedilmiştir. Bu sistem Etiyopyalılar tarafından nesiller boyu topluluk deneyimiyle edinilen bilgilerden geliştirilen Oromo halkı tarafından kullanılan geleneksel bir yönetim sistemidir. Sistem, çatışma çözme, tazminat ve kadın haklarını koruma gibi konularda toplumun siyasi, ekonomik, sosyal ve dinî faaliyetlerini düzenler. Ahlaki davranışın uygulanması, sosyal uyumun oluşturulması ve topluluk kültürü biçimlerinin ifade edilmesi için bir mekanizma olarak hizmet eder. İlk bakışta barışa hizmet edebilecek geleneksel bir sistem gibi duran Gada sınıfsal bir sistem üzerine kurulu olmasından dolayı kimi riskler taşımaktadır³². Bu miras barışa geleneksel çözüm üreten bir sistem gibi görünmekle beraber resmî idare ve hukuk sistemlerinin kurallarıyla uyumlu kararlar almama riski taşımaktadır. Bu da açık biçimde kimi somut olmayan kültürel miras biçimlerinin hükümet sistemleriyle uyumlu olmamasından kaynaklanan çatışmalara neden olabileceğini düşündürür. Bu örnekte görüldüğü gibi geleneksel

kültür unsurlarıyla sürdürülebilir kalkınma hedeflerindeki ideallerin çeliştiği kimi durumlar da ortaya çıkabilir. Ancak elbette bu durum akılda tutularak barış ve somut olmayan kültürel miras ilişkisi geliştirilebilir.

Metinde geçen ikinci kültür ifadesi ise “Sürdürülebilir ve kapsayıcı ekonomik kalkınmayı sağlamak, tam ve üretici istihdamı ve insan onuruna yakışır işleri sağlamak” olan 8. hedefin 8.9. maddesi³³ “2030 yılına kadar iş imkânları yaratan yerel kültür ve ürünlerini ve sürdürülebilir turizmi teşvik edecek politikaların üretilmesi ve uygulanmasından” söz eder. Bu madde somut olmayan kültürel miras ve sürdürülebilir etik kültür turizmi arasındaki ilişkiyi vurgulaması bağlamında ele alınırsa olumludur. Gelecekte el sanatları da yine etik ve yerel halkın ürünlerinin satışını aşırı ticarileşmeyi önleyecek biçimde teşvik edildiğinde ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde turist çekmek için iyi bir araçtır. Toplumsal değişimler doğal olarak topluluğu da etkileyip dönüştürecektir. Bu nedenle özellikle turistifikasyona uğramış bölgelerdeki yerel halkın yerel değerlerinden uzaklaşarak dönüşmesi toplumsal bir takım sorunları da beraberinde getirecektir. Ancak aynı zamanda somut olmayan kültürel miras unsurları toplumsal dönüşümlerde de güçlü ve dönüştürücü bir kaynaktır. Yeni ve eski arasındaki denge eskinin yenileştirilmesine katkı sağlayabilir; bu yolla ataların bilgeliği yeni teknolojilere uygulanarak gündelik hayatın bir parçasına dönüştürülebilir. Önemli olan mirası bir nostalji nesnesine dönüştürmek ya da dondurarak korumaktan kaçınmak ve

erozyona uğrayıp asimile olmasının önüne geçebilmektir.

Benzer şekilde, sürdürülebilir tüketimi ve üretimi sağlamak olan 12. hedefin 12.9.³⁴ alt hedefinde yine kültür turizmine gönderme yapılarak kültür kelimesi zikredilir. Bilinçli üretim ve tüketimi teşvik etmek için sürdürülebilir kültür turizminde kullanılan yerel ürünlerin geliştirilmesini öngören bu ifadeler yine bir önceki hedefte olduğu gibi çeşitli risk alanları barındırmaktadır. Kültür endüstrisi ve kültür turizminde yerel kültürün öncelikli olarak yerel halkın ve miras taşıyıcılarının kalkınmasına hizmet etmesi durumunda bu hedef olumlu bir kalkınma vizyonu gibi değerlendirilebilir. Ancak Marco D’eramo’nun *UNESCOCIDE* başlıklı makalesinde Somut Kültürel Miras ve Dünya Miras Listesi için kullandığı ‘intihar’ ve ‘ölüm öpücüğü’ metaforları somut olmayan kültürel mirasın SKH hedefleri doğrultusunda kötü niyetli ya da dikkatsizce kullanımlarında da karşılaşılabilecek türden bir tehlikedir. Benzer bir eleştiriyi de Dallen Timothy yapmaktadır. Yazara göre yerel kültürlerle ait miras unsurları gerçekten o mirasın sahiplerinin olmaktan çıkarak daha çok dışarıdan gelenlerin emtiasına dönüşmektedir (Timothy: 2012, 146). Gerçekten de SKH uygulama aşamasında yukarıda dile getirilen karanlık alanlarda kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya gelebilir. Bu tehlikenin önüne geçmeden ya da gerekli koruma planları ve hukuki mevzuat oluşturulmadan uygulamaya geçilmesi uygun olmayacaktır.

Ayrıca SKH metni de söz konusu eleştirel bakışı destekler görünmekte-

dir. Metinde kültürel mirasın turizmde kullanılması teşvik edilir ancak somut olmayan kültürel miras unsurlarının kültür turizminde bilinçsizce kullanımının önüne nasıl geçileceği metinde açık bir biçimde ifade edilmez. Görüldüğü gibi Birleşmiş Milletler 2030 SKH ana metninde kültür kelimesi 'bacasız sanayi' olarak görülen ve önemli bir ekonomik boyutu olan turizm kelimesi ile yan yana zikredilmektedir. Kaldı ki metin somut ve somut olmayan kültürel mirası, kültürel çeşitliliği ve kültürlerarası diyalogu işaret etmek üzere tek bir kavramı yani 'kültür'ü kullanarak katmanlı bir yapı olan kültür olgusuna karşı yüzeysel bir bakış sergilediğini de gösterir. Ancak buna karşın UNESCO bu süreçte farklı açılardan dâhil olmuş ve olmaya çalışmaktadır.

Hedef 11 sürdürülebilir şehirler ve topluluklarla ilgilidir. Hedefin 11.4 alt başlığı Dünyanın kültürel ve doğal mirasını korumaya ve sahip çıkmaya yönelik çabaların arttırılmasından söz eder. 11.4a ise ulusal ve bölgesel kalkınma planlamasının güçlendirilmesi yoluyla kentsel, kırsal alanlar ve kent çeperi arasındaki ekonomik, sosyal ve çevresel olumlu ilişkilerin desteklenmesinden söz eder. 11.4.c ise, yerel malzemeler kullanılarak sürdürülebilir ve dayanıklı binaların inşası için en az gelişmiş ülkelerin finansal ve teknik yardımlar aracılığıyla da desteklenmesini öngörür. Hedef 11'in ele aldığı kent ve kültür arasındaki ilişki somut olmayan kültürel mirasın kent ortamında sürdürülebilirliğinin sağlanması zorunluluğu göz önüne alındığında daha da anlamlı hâle gelir. TÜİK'in 2015 Adres Sistemine Dayalı

Nüfus Sayımı verilerine göre Türkiye nüfusu 31 Aralık 2015 tarihi itibarıyla 78 milyon 741 bin 53 kişi olduğu, il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranının %92,1, il ve ilçe merkezlerinde ikamet edenlerin oranının 2014 yılında %91,8 iken, bu oranın 2015 yılında %92,1'e yükseldiği ve belde ve köylerde yaşayanların oranının yalnızca %7,9 olarak belirlendiği göz önüne alındığında somut olmayan kültürel mirasın sürdürülebilirliğinin kent ortamında gerçekleşmesinin elzem olduğu da görülecektir. Kültür ve küreselleşmenin kesişme noktası olarak değerlendirilebilecek kentlerin somut olmayan kültürel miras potansiyelini verimli kullanmaları, bireyi ön planda tutarak kültürel mirasın kent ortamında insanların gündelik yaşamlarının bir parçasına dönüşmesine katkı sağlaması önemlidir. İnsan odaklı şehirler aynı zamanda kültür merkezli alanları gerektirmektedir. Bu nedenle çok paydaşlı bir yaklaşımla kültürel mekânın korunduğu projeler gerçekleştirmeli bu mekânların tahribatının önüne geçilebilmeli gerekirse yeniden canlandırılmaları teşvik edilmelidir.

Tüm bunların yanı sıra hedeflerde kültür kelimesi geçmemesine karşın kültürle sıkı ilişkide olan hedefler de mevcuttur. Örneğin metinde sık sık dile getirilen 'sosyal uyum' somut olmayan kültürel mirasın korunmasında önemli bir yerde durur. Somut olmayan kültürel miras geleneksel paylaşım ve dayanışma kültürünü destekler. Nesiller boyunca sürdürülen yerel bilgi, beceri ve pratikler birçok insana geçim imkânı sağlamaktadır. Geleneksel kültür toplumsal dayanışma sistemiyle birlikte eşit ve

adaletli bir yaşamı önerir. Kırsal alanda vazgeçilmez olan imece gibi birlikte çalışma ve üretme kültürü. “Veren al alan eli görmez” mantığı, “sadaka taşları” sözlü kültürde sıkça karşılaşılan çalışkanlığa övgü, tembelliğe yapılan olumsuzlamalar ya da yoksulluğa yapılan vurgu, açlığa ve yoksulluğa son verebilmek için de önemlidir. Sosyal pratik, ritüel ve festivaller, topluluk ve grupların hayatlarını biçimlendirir ve bunlar söz konusu toplulukların sosyal dokularının kapsayıcı bir tarzda güçlendirilmesinde önemli rol oynarlar. Geleneksel sosyal pratikler, bunları icra edenlerin ortak kimliklerini şekillendirerek sosyal bağları ve toplulukların sosyal uyumunu pekiştirir. Geleneksel ustalık, günümüz sisteminde ekonomik sistemin dışında kalabilecek grup ve bireyler için temel gelir kaynağıdır. Bu sadece zanaatkar ve onun ailesi için değil nakliye, işlenmiş ürünün satışı ve ham malzemenin işlenmesi süreçlerinde çalışanlar için de önemlidir. Doğaya ilişkin yerel bilgi ve pratikler, ekolojik sürdürülebilirlik araştırmalarına katkı sağlayabilir. Kadim deneyimlere dayanan bu bilgi, denizlerdeki biyolojik çeşitliliğin korunmasıyla ilgili araştırmaları tamamlayıcı özellikte olabilir. Bu açıdan, yerel topluluklar ile araştırmacılar arasında uluslararası işbirliği kurulması önemlidir Somut olmayan kültürel miras biyolojik çeşitliliğin korunmasına yardımcı olabilir. Geleneksel toplumlar biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı konusunda önemlidir. Bunların yanı sıra çiftçi, çoban, balıkçı ve geleneksel şifacılar biyolojik çeşitliliğin adeta bekçileri gibidir³⁵. Modern hayatın hızı

doğal kaynakları sürekli artan oranlarda ve sürdürülemez biçimde tüketir; oysaki geleneksel kültür doğayla uyumlu bir ilişki geliştirmiştir ve çevreye çoğunlukla saygılıdır. Geleneksel yaşam kültürünü yaşayan insanlar doğayı yaşamlarını sürdürmek için korumaları gerektiğinin farkındadırlar. Örneğin, doğal ipliklerle yapılan dokumalar, hem kara hem de denizleri hızla yok eden plastik ürünlerin aksine doğada doğal yollarla çözünebilmekte ve üretim-tüketim döngüsünü görece hızlandırmaktadır.

Ayrıca geleneksel bilgi ve kültür gıda güvenliği açısından da önemlidir. Geleneksel mutfak kültürleri yiyecek toplama ve saklama sistemleri hem çevreye duyarlıdır hem de gıda ve beslenme güvenliğine büyük katkı sağlayabilir. Saklama kültürü doğa zamanıyla uyumludur. Doğanın döngüleriyle uyumlu saklanan besinler obezite gibi ciddi sağlık sorunlarının da önüne geçebilir.

Somut olmayan kültürel mirasın sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile ilişkisi şüphesiz daha pek çok farklı açıdan ele alınabilir. Elbette bu ilişkiler kendi içlerinde birbiriyle çelişen kimi durum ve söylemler ortaya çıkarabilir ya da risk ortamları oluşturabilir. Miras koruma amaçlı yürütülen çalışmalar sırasındaki risk alanlarının başında unsurun aşırı ticarileştirilmesi, turistifikasyon, müzeifikasyon, bağlamından koparılması, kültürel mekânların ortadan kaldırılması ya da işlevsizleştirilmesi, yeniden canlandırırken yapılan hatalar, dondurarak korunmaya çalışılması, doğal ve çevresel kaynakların aşırı istismarı, gerçekçi olmayan hedef ve beklentiler,

kurumlar ve kişiler arası diyalog eksikliği ya da gerekli gereksiz pek çok kurumun birlikte çalışmaya çalışması sıralanabilir. Ancak tüm bunlardan daha da önemlisi UNESCO'nun kurumsal olarak 2003 Sözleşmesi'nin önemini daha ön plana çıkartması ve diğer UNESCO sektörlerinin konu hakkında kapasitelerinin aktarılması öncelikli hedefler arasında görülmelidir. Tüm bu dile getirilenler somut olmayan kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine erişilmesi bağlamında bütünsel bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Bu nedenle kurumlar ve sektörler arası bağlar güçlendirilerek yeni ve ufuk açıcı yol haritaların çizilmesinin zorunlu olduğu rahatlıkla söylenebilir. UNESCO'nun beş kültür sözleşmesi arasında 14 yıl gibi görece kısa bir süreçte 175 taraf devlet tarafından kabul görmesi Sözleşme içeriğinin dünya ölçeğinde kabul gördüğünün bir göstergesidir. Dolayısıyla Sözleşme'nin bu denli yaygın kabulü hem dünya barışının desteklenmesinde hem kültürün kuşaklar arasında aktarılmasında hem de uluslararası kültür diplomasisindeki yeri bağlamında sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin oluşturulmasında önemli bir platform olarak görülmelidir. Eleştiriye açık yönleri bulunmakla birlikte sürdürülebilir kalkınma ve somut olmayan kültürel miras ilişkisinin dinamiklerinin ortaya çıkartılması kültürel mirasın gelecek kuşaklara insanlığın ve dünyanın refahı için aktarılmasına katkı sağlayacaktır. Bu da hayatın pek çok alanında işlevsel olabilecek bu meselenin kimi zaman iyice

karmaşıklaşıp anlaşılabilirlikten uzaklaşmasına neden olmaktadır. Ayrıca sürdürülebilir kalkınma hedefleri yalnızca kurumları, devletleri, sivil toplum örgütlerini değil, gündelik hayatın içindeki sıradan bireyleri de ilgilendiren paradigma değişikliğidir. Dünyanın daha iyi ve yaşanabilir koşullarda gelecek kuşaklara aktarılması felsefiyle yola çıkan hedefler umut verici bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Sonuç olarak denilebilir ki, somut olmayan kültürel miras çalışmaları da sürdürülebilir kalkınma hedefleri de bir diğeri olmaksızın eksik kalacaktır.

NOTLAR

- 1 Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development
- 2 Makalenin ilerleyen bölümlerinde Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Sözleşme olarak anılacaktır.
- 3 Makalenin ilerleyen bölümlerinde Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri SKH olarak anılacaktır.
- 4 <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>
- 5 Daha çok çevresel sürdürülebilir kalkınma bakış açısını benimseyen 1992 Rio Konferansı ayrıntılı metnine http://www.unesco.org/education/pdf/RIO_E.PDF adresinde ulaşılabilir.
- 6 Stokholm Konferansı sürdürülebilir kalkınma hedeflerine giden önemli bir köşe taşıdır. Bu konferansın ayrıntılarına <https://sustainabledevelopment.un.org/milestones/human-environment> adresten ulaşılabilir.
- 7 Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Hedefleri için <http://www.un.org/millenniumgoals/> adresine bakılabilir. Ayrıca metinde Binyıl Kalkınma Hedefleri bundan sonra BKH olarak anılacaktır.
- 8 http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E
- 9 Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development s.1
- 10 <https://ich.unesco.org/en/decisions/10.COM/15.A>
- 11 Bu konunun ayrıntıları için bkz. Evrim Ölçer Özünel, <http://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=100&Sayfa=11>

- 12 <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002433/243325e.pdf>
- 13 <https://ich.unesco.org/en/8com> Item 13a
- 14 <https://ich.unesco.org/en/9com-november-2014-00574> Item 13b
- 15 <https://ich.unesco.org/en/10com> Item 14a
- 16 <https://ich.unesco.org/en/6.ga> Item 7
- 17 https://ich.unesco.org/doc/src/ICH-Operational_Directives-6.GA-PDF-EN.pdf
- 18 Uygulama Yönergesi VI. Bölüm, Madde 170-197
- 19 <https://ich.unesco.org/en/9com-november-2014-00574>
- 20 <https://ich.unesco.org/en/10com>
- 21 <https://ich.unesco.org/en/6.ga>
- 22 Uygulama yönergesi için bkz. https://ich.unesco.org/doc/src/ICH-Operational_Directives-6.GA-PDF-EN.pdf
- 23 http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/somut_olmayan_km/SOKM_KORUNMASI.pdf Madde 15, Topluluk, Grup ve Kişilerin Katılımı
- 24 SKH'nin BM'de kabul edildiğini bildiren Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development başlıklı metnin girişinde birey ve insana güçlü bir vurgu yapılmıştır. Bu tüm metin boyunca görülür. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E
- 25 SOKÜM'ün Korunması Sözleşmesi Madde 2, Tanımlar
- 26 *Culture: Key to Sustainable Development Placing Culture at the heart of Sustainable Development Policies* <http://www.un.org/en/ecosoc/innovfair2013/docs/unesco2.pdf>
- 27 Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E
- 28 Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development s. 10
- 29 Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development s. 17
- 30 http://www.unescobkk.org/fileadmin/user_upload/culture/ICH_ESD/Integration_of_ICH_UNESDOC.pdf
- 31 <https://ich.unesco.org/en/11com>
- 32 <https://ich.unesco.org/en/RL/gada-system-an-indigenous-democratic-socio-political-system-of-the-oromo-01164>
- 33 Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development s. 20
- 34 Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development s. 23
- 35 <https://ich.unesco.org/doc/src/34299-EN.pdf>

KAYNAKÇA

- “Binyıl Kalkınma Hedefleri” www.undp.org/content/turkey/tr/home/mdgoverview/ (Erişim Tarihi: 01.11.2017)
- “Charter on the Preservation of Digital Heritage”. http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=17721&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (Erişim Tarihi: 22.11.2013)
- “Conclusions of the Seventh Annual Regional meeting on Intangible Cultural Heritage in South East Europe”. http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/somut_olmayan_km/7_annual_regional.pdf (Erişim Tarihi:22.11.2013)
- “Culture: Key to Sustainable Development Placing Culture at the heart of Sustainable Development Policies” <http://www.un.org/en/ecosoc/innovfair2013/docs/unesco2.pdf> (Erişim Tarihi: 22.11.2017).
- “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme” http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/somut_kulturel_miras/somut_kulturel_miras.pdf (Erişim Tarihi:22.11.2013)
- D'Eramo, Marco. “UNESCOCIDE”. *New Left Review* 88 (2014):47-53. “European Landscape Convention”. <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/176.htm> (Erişim Tarihi: 22.11.2013)
- “Draft Amendments To The Operational Directives On Safeguarding, Commercialization And Sustainable Development” <https://ich.unesco.org/en/8com> Item 13.a (Erişim Tarihi: 29.11.2017).
- Expert meeting on safeguarding intangible cultural heritage and sustainable development <https://ich.unesco.org/en/9com-november-2014-00574> (Erişim Tarihi: 11.11.2017).
- <https://ich.unesco.org/en/RL/gada-system-an-indigenous-democratic-socio-political-system-of-the-oromo-01164>
- <http://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>
- <http://www.undp.org/content/undp/en/home/sustainable-development-goals.html>
- <http://www.surdurulebilirlikalkinma.gov.tr/>
- https://ich.unesco.org/doc/src/ICH-Operational_Directives-6.GA-PDF-EN.pdf
- <https://ich.unesco.org/doc/src/34299-EN.pdf>
- Item 13b Draft amendments to the Operational Directives on safeguarding intangible cultural heritage and sustainable development <https://ich.unesco.org/en/10com> (Erişim Tarihi: 10.11.2017).
- Item 14a Revision of the Operational Directives for the implementation of the Convention <https://ich.unesco.org/en/6.ga> Item 7 (Erişim Tarihi: 10.11.2017).

- Oğuz, M. Öcal. *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* Ankara: Geleneksel Yayınları, 2009
- Ölçer Özünel, Evrim. “Yeni Miras”lar ve Uluslararası Sözleşmelerde Sürdürülebilir Kalkınma Stratejileri” *Millî Folklor* 100 (Kış 2013): 14-30.
- “Recommendations of the Chengdu International Conference on the Intangible Cultural Heritage in Celebration of the Tenth Anniversary of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage”.16 Haziran 2013. ITH/13/EXP/8. Chengdu,China. <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00482&activityID=00055> (22.11.2017).
- Records of the General Conference 38th session Paris, 3 – 18 November 2015 <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002433/243325e.pdf> (Erişim Tarihi: 22.11.2017).
- “Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future” <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf> (Erişim Tarihi: 22.11.2017).
- Round-table Chengdu International Conference on the Intangible Cultural Heritage in Celebration of the Tenth Anniversary of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage”.29 Mayıs 2013. ITH/13/EXP/7. Chengdu, China <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00482&activityID=00055> (22.11.2017).
- “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi”. (Çev. M. Öcal Oğuz, Yeliz Özay ve Pulat Tacar). *Millî Folklor*. 65 (Bahar 2005): 163-171.
- “The Hangzhou Declaration Placing Culture at the Heart of Sustainable Development Policies”<http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/images/FinalHangzhouDeclaration20130517.pdf> (Erişim Tarihi: 16.11.2017)
- Thérond, Daniel. *Heritage and Beyond*. European Council: Publishing Editions, 2009.
- Timothy J., Dallen. “Tourism and Community Development”. In R. Sharpley and D.J. Telfer (eds) *Tourism and Development: Concepts and Issues* (2002): pp. 149/164.
- “Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development” *Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015*. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E. (Erişim Tarihi: 01.11.2017).
- “UNESCO’s Work on Culture and Sustainable Development Evaluation of a Policy Theme” <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002344/234443E.pdf> (Erişim Tarihi:22.11.2017)
- UNESCO. (2014). Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (ITH/14/9.COM/13.b Ninth Session). Paris: UNESCO.
- UNESCO. (2014). *Operational Directives for the Implementation of the Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage* adopted in 2008 and amended for a fifth time in 2014. Retrieved from: <http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/ICH-Operational-Directives-5.GA-EN.docx> (Erişim Tarihi: 01.11.2017)
- UNESCO. (2014). *Shaping the Future We Want: UN Decade for Education for Sustainable Development (2005-2014) Final Report*. Paris: UNESCO.
- UNESCO. (2014). *Expert meeting on safeguarding intangible cultural heritage and sustainable development at the national level (ITH/14/EXP/2)*. Istanbul: UNESCO.
- UNESCO. (2014). *Expert meeting on safeguarding intangible cultural heritage and sustainable development at the national level: Background note and agenda (ITH/14/EXP/1)*. Istanbul: UNESCO.
- UNESCO. (2014). *Envisioning a New Humanism for the 21st Century: New Avenues for Reflection and Action*. <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002278/227855e.pdf> (Erişim Tarihi: 01.11.2017).
- UNESCO (2013). *UNESCO World Heritage and Sustainable Tourism Programme Action Plan 2013-2015*. Retrieved from: Sustainable Tourism: <http://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-669-6.pdf> (Erişim Tarihi: 05.11.2017)
- “What Is Sustainable Development? Environmental, Economic and Social Well-Being for Today and Tomorrow” <http://www.iisd.org/sd/#one> (Erişim Tarihi: 05.11.2017)